

tendőben átvehette a főhadserg parancsnoki beosztását is. Így az ő nevéhez fűződik Belgrád bevételé, a havasalföldi bevonulás, egyszerűen a hadidiadal.

Am a birodalomszerte ünnepelel hős már halálos betegen tért vissza a csatatérről. Későn érkezett katonai pályafutása lehetséges betetőzéseként II. Lipót levele, amelyben valamennyi császári-királyi had élére állítva, generalisszimusszá tette. Ezt követően rövidesen az örök harcmeszőkre távozott, miután búcsúzóul köszönetet mondott „minden bajtársának a közemberig bezárólag a vele megosztott veszélyekért és hadisanyarúságokért”.

Franz Pesendorfer életrajának lapjain Loudon számos magyar kortársa is felbukkan és számos, magyar szempontból is fontos esemény köszönti az olvasót. A szerző minden eseménnyel és személlyel kapcsolatosan világosan eligazít és közvetlen hangvételi ábrázolásával rendkívül közel tudja hozni az oly kevésbé ismert XVIII. századi valóságot. Ezt a művet minden e korról foglalkozónak feltétlenül meg kell ismernie, sőt hasznos lenne, ha magyar fordításban hozzáférhető lenne az érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is.

Zachar József

BONA GÁBOR

KOSSUTH LAJOS KAPITÁNYAI

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 781 o.)

Háborúk, forradalmak, vagy szabadságharcok tanulmányozása, hadtörténeti feldolgozása közben sok mindenre kiterjed a figyelmünk: mérlegeljük a szemben álló felek erőviszonyait, felszereltségüket, utánpótlási lehetőségeiket, elemezzük a kidolgozott haditerveket, gondosan feltérképezzük és szakaszokra bontjuk a lezajlott hadjáratokat, s nem utolsó sorban, a fennmaradt tények birtokában, megpróbáljuk rekonstruálni az egyes ütközeteket. Ennél lényegesen kevesebb figyelmet fordítunk az egyes hadseregek személyi állományára, a tábornoki, törzstiszti, századparancsnoki kar összetételének, képzettségének, származásának megismerésére. Általában véve: mostohán bánunk régebbi korok katonatisztjeivel, személyteleneleg, arc nélküliek maradnak számunkra, csak mint egy jól, vagy rosszul működő gépezet alkotóelemeiről emlékezünk meg olykor róluk. Kivételt ez alól csak a kiemelkedő hadvezérek, vagy valamilyen egyedülálló hőstettet végrehajtott tisztek képeznek, akikről aztán – talán ellensúlyozandó a többiek személytelenségét – könyvtári szakmunka születik.

Érvényes ez a megállapítás az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc hadseregére is. Hiszen mit tudunk erről a hadseregről, mennyire ismerjük tisztikarát?

Az elmúlt 140 év előítéleteivel és elfogultságaival hagyományozta ránk Görgei Artúrt, a honvédsereg fővezérét, akinek alig több mint egyéves működését értékelte (vagy „megénekelte”) szinte minden generáció történetésze (vagy szépírója). Ismerősünk lehet továbbá Damjanich János honvéd tábornok, a szabadságharc egyik legjobban bevált hadtestparancsnoka, akit azonban a „hálás” utókor már legendás paraszthósszá „nemesített”, s harmadiknak talán Bem Józsefet, az erdélyi magyar csapatok főparancsnokát említhetjük. Rajtuk kívül minden bizonnyal fel tudjuk még sorolni a tábornoki kar néhány tagját – Mészáros Lázárt, Perczel Mórt, Henryk Dembińskit, Leiningen-Westerburg Károlyt – de többségüknek legfeljebb a neve cseng ismerősen, életpályájukról, származásukról, 1848/49 utáni tevékenységükről már nincsenek ismereteink. Különösen igaz ez, ha a honvédsereg századparancsnoki (századosi) állományát vizsgáljuk.

E kétségtelenül fájó hiány pótlására tette meg az első lépéseket Bona Gábor az 1983-ban megjelent Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848/49 c. munkájában, melyben a legfelső katonai vezető réteg kialakítását, nemzetiségi, vallási stb. összetételét elemezte szociológiai módszerekkel, majd az egyes életutakat össze-

gezve e tisztí réteg tagjainak legfontosabb életrajzi adatait foglalta össze. Az addig kevésbé, vagy teljesen ismeretlen nevek mögött így azonnal emberi sorsok jelentek meg. A könyv sikerére jellemző, hogy 1987-ben másodszer is kiadták, immár javított és bővített formában. E munka folytatása a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában megjelentetett *Kossuth Lajos kapitányai*, melyben Bona Gábor a honvédsereg századosi állományát vonta vizsgálódásai körébe, s közzétette több mint kétezeröt százados legfontosabb (egyes esetekben eddigi kutatásai során összegyűjtött) életrajzi adatait.

A könyv első fejezetében Bona a szabadságharc hadserege különböző fegyvernemeinek és alakulatainak létrejöttével, valamint ezek tisztikarának kialakulásával foglalkozik. Széles körű kutatásaira alapozva adatgazdagon vázolja fel a honvéd zászlóaljak, huszárezredek, a tüzérség, a külföldi légiók és egyéb alakulatok szervezésének folyamatát, s minden esetben külön elemzi és értékeli az egyes egységek tisztikara kiállításának és kinevezésének módozatait is. Különösen izgalmas ez a szervező munka a honvédsereg megerősítésénél, hiszen századparancsnoki állománya is több helyről verbuválódott (aktív cs. kir. tisztek és altisztek, már nyugállományba vonult cs. kir. tisztek, állami és magánhivatalnokok, polgári foglalkozást űzők, értelmiségiek, vagyonukból élő nemesek soraiból kerültek ki), ebből következően tagjai eltérő szakmai képzettséggel rendelkeztek, s politikai nézeteikben sem voltak egységesek. Tanulságos továbbá azért is, mert a hadszervezés és kiképzés időt és nyugalmat igénylő munkája Magyarországon – egy nagyon rövid kezdeti időszakot leszámítva – már háborús körülmények között zajlott. Ez viszont az újonnan felállított és felszerelt honvéd zászlóaljak betanítását sok esetben lehetetlenné tette, az 1848 júniusában és júliusában Délvidékre – a szerb felkelés leverésére – vezényelt egységek alak kiképzésére is már az ellenség előtt került sor.

A helyzet a schwechati csatát követően, 1848 novemberétől sem változott, pedig akkor az ország területének nagy részén nem folytak hadi események. Kétségtelen, felgyorsult a hadszervező munka – Bona alapos kimutatása szerint szeptember közepétől december elejéig negyven új honvéd zászlóaljat állítottak és szereltek fel –, de ezek kiképzése és beépítése a hadseregbe a viszonylag békés időszak ellenére sem folyhatott zavartalanul. Ennek oka közvetlenül Kossuth és az új főparancsnok, Görgei eltérő katonai helyzetértékeléséből fakadt. Az OHB elnöke a Schwechatnál megfutamított hadsereget ugyanis a várható osztrák támadás felfogására, közvetlenül a határ megvédésére óhajtotta felhasználni, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a mindenképpen átszervezésre és kiképzésre szoruló, mintegy húszezer fős

magyar haderőnek közel másfél száz kilométeres határszakaszra kellett felügyelnie. Ezzel szemben Görgei – elsősorban a hadsereg érdekeit tartva szem előtt – a zászlóaljak egy megerősített táborba történő összevonását tartotta szükségesnek, amely „mind az ország védelmére, mind a hadsereg átidomítására nézve több előnyvel bír”. Hasztalan ostromolta azonban leveleivel Kossuthot, tervének megvalósításához nem tudta megnyerni az elnök támogatását. 1848 december közepén, Windisch-Grätz támadásának megindulásakor tehát ezen zászlóaljak felszereltek ugyan, de harcokészségük korántsem volt mondható még tökéletesnek. Kiképzésükre, az alakulatok együttműködésének begyakorlására, sajátos módon, Görgei téli hadjárata alatt került sor, miközben az osztrákoktól nyomon követve a fővárosból a bányavárosokon keresztül visszavonulnak a Hernád völgyébe, s amikor 1849 február elején ez a hadsereg (a feldunai-hadtest) megjelent Kassa környékén, már valóban harcra kész, sőt harcedzett zászlóaljakat tudhatott soraiban.

A zászlóaljak kiképzésével párhuzamosan nem ment zökkenők nélkül az új századparancsnoki kar kialakítása sem. Bona pontosan meghatározza azokat a kritikus időszakokat, amikor a jelentkező tisztigényt a hadügyminisztérium képtelen volt kielégíteni, s így az is előfordulhatott, hogy egyes zászlóaljakat ideiglenesen hadnagyok, vagy főhadnagyok vezényeltek. A hiány legfőbb oka 1848 őszén valóban az volt, hogy a magyar oldalra átállt cs. kir. soralakulatok tisztikarának tekintélyes része a várható osztrák támadás hírére, majd Windisch-Grätz betérése után, 1848/49 fordulóján kilépett a honvédsereg kötelékéből, nem kis zavart okozva az egyes alakulatok vezényletében. A szerző ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy ez megelőzhető lett volna, ha Mészáros Lázár hadügyminiszter még az osztrák támadás megindulása előtt – tehát 1848 októberében és novemberében – alapos tisztogatást hajt végre a soralakulatok megbízhatatlan parancsnoki állományában. Ez minden bizonnyal igaz, és kívánatos is lett volna a parancsnoki kar egy részének kicserélésére, de kivel pótolta volna – az erélyességéről és határozottságáról egyébként valóban nem híres – hadügyminiszter az elbocsátott tiszteket? Másodszorban mi alapján dönthették volna el a tisztekről, hogy ki a megbízható és ki a megbízhatatlan? A zászlóaljak legénységi állományának feljelentései sok esetben megalapozatlanok voltak, ezek alapján nem lehetett ítélni a tisztek megbízhatóságáról. (Damjanichot is árulónak tartották és agyonlövésssel fenyegették a 3. honvédzászlóalj katonái még 1848 júliusában.) Ugyanakkor az indokolatlan gyanúsítások, a tisztek leveleinek az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletéből történő

felbontása és ellenőrzése ismét csak a magyar kormány iránti bizalmatlanságot erősítette az ingadozókbán. (Leiningen – a későbbi aradi vértanú! – elkéservedve tudatta feleségével 1848 novemberében: „Hiába, bizalmatlanok nevem iránt, és csak valamilyen Magyarország érdekében véghezvitt tettem semmisíthetné meg ezt a gyanút.”) 1848 őszén az újonnan felállított zászlóaljok gyors kiképzéséhez minden szakképzett tisztre szüksége volt a honvédseregnek, s Mészáros – Bona Gábor által is idézett – alapelve: „a sok tehetséges külföldi tisztet nem elűldözni, hanem a honvédsereg érdekében magunkhoz édesgetni kell”, számtalan kiváló volt cs. kir. tisztet megtartott a magyar oldalon.

A munka második fejezetében a századparancsnoki kar társadalmi rétegződését, vallási, nemzetiségi, életkori megoszlását elemzi a szerző. E fejezet egyik nagy érdeme, hogy a statisztikák és százalékok ingoványos mezejére érve Bona nem vész el a számok bűvöletében, józan mértéktartással csak a leglényegesebb számsorokat közli, s következtetéseit mindig korrekt példákkal támasztja alá. Adataival így is új hadtörténeti és társadalomtörténeti összefüggésekre mutat rá, egyes esetekben pedig már ismert tételeket támaszt hangsúlyozottan alá.

Érdekes pl. a magyar és a nem magyar születésű századosok származásának összevetése, hiszen míg a magyarok közel 70%-a nemesi eredetű, az idegeneknél ez az arány az 50%-ot sem éri el. A magyar nemzetiségű nemesi származású századosok közel 50%-a tartozott a középnemességhez, ami híven tükrözi e nemesi réteg – már a reformkor kezdetétől megnyilvánult – politikai aktivitását, érdekelttségét a feudális Magyarország gazdasági-társadalmi átalakításában. Kevesebbet tudunk viszont eddig a nagybirtokos arisztokrácia szerepvállalásáról a honvédsereg tisztikarában. Legtöbbször azon sommás megállapítással ítéltünk fölöttük, hogy a főnemesség zöme a szabadságharc kitörésekor hazája ellen fordult, jobb esetben visszavonult a politikai közéletből, várta a vihar elültét, a forradalom leverését. Igaz, a Bona által kimutatott 2,5%-os főnemesi arány elenyészőnek tűnik a századparancsnoki állományban, az 56 százados otléte mégis arra figyelmeztet, hogy ideje sutba dobunk ezen osztályharcos színezetű, örökérvényűnek hitt megállapításunkat is.

Úgy véljük, a századosok nemzetiségi hovatartozásának megállapítása volt a legkényesebb, legtöbb hibalehetőséget magában rejtő feladat, s az ezt bemutató adatsor százalékszámjai a legbizonytalanabbak. A soknemzetiségű Habsburg-birodalom sajátos települési viszonyai, valamint a „magyar politikai nemzet” fogalmának korabeli értelmezése miatt ugyanis a névből, születési helyből és vallási hovatartozásból az esetek egy részében csak

bizonytalanul lehet következtetni az adott személyek nemzetiségére. A szerző által összeállított adatsor mindenesetre azt tanúsítja, hogy a századparancsnoki állomány több mint 20%-a volt más nemzetiségű (ez tekintélyes szám még akkor is, ha ennek több mint a fele német és osztrák eredetű volt). Mivel a szabadságharc egyik alapkérdéséről van szó, ez mindenképpen indokolta teszi, hogy a fejezetben ismertetett nemzetiségi megoszlást további kutatások alapján pontosítsuk. 1848/49 bukásának egyik oka a forradalmat és szabadságharcot irányító liberális nemesség – egyébként szinte mindenki által helyeselt – céltévesztett nemzetiségi politikája. Ennek ellenére a honvéd zászlóaljokban tömegesen harcoltak a magyar ügy diadaláért románok, szerbek, szlovákok, kárpát-ukránok (a szlovákok pl. népességük arányszámához viszonyítva több honvédet állítottak ki, mint a magyarok); Bona kutatási eredményei azt látszanak igazolni, hogy a legénységi állomány nemzetiségi összetételének arányai alacsonyabb szinten ugyan, de megfelelnek a honvédsereg tisztikarának is.

A tisztikar vallási megoszlásának elemzésekor a szerző egy újabb, hosszú időn keresztül elfogadott és hangoztatott tétel tarthatatlanságára hívja fel a figyelmet. A tétel szerint a magyar nép szabadságküzdelseinek vezetői és a harcokat támogató népi tömegek döntő többségükben protestánsok voltak (emlékezhetünk, gimnáziumi tanulmányaink során még ezt sulykolták belénk). A honvédsereg századparancsnoki karának vizsgálata azonban nem igazolta ezt, az adatok lényegében megfelelnek az ország lakossága vallási megoszlásának arányaival. Ezek szerint a századosok több mint 70%-a római katolikus, 16%-a református és közel 10%-a evangélikus.

A munka harmadik, nagyon rövidre szabott fejezete a századosok szabadságharc utáni sorsáról villant fel mozaikszerű képeket. Bona felsorolja azon „lehetőségeket”, melyek közül a századosok „választhattak”, kivéve természetesen azokat, akiket hadbíróóság elé állítottak: emigráció, vagy vállalni az itthoni létbizonytalanságot. Az itthon maradtak sorsának kilátástalansága eredményezte, hogy egyre többen bekapcsolódtak a szerveződő ellenállási mozgalmakba, amelyek feljelentésére s leplezésére volt tisztársaik is vállalkoztak.

A negyedik fejezet a könyv gerincét adó életrajzi adagyűjtemény. Kimeríthetetlen kincsésbánya ez a korral foglalkozó történet, helytörténet, a történelem iránt érdeklődő olvasó számára egyaránt. Bona alapos kutatómunkáját dicséri, hogy a több mint kétezeröttszáz név mögött *adatok* sorakoznak, s közel kétszázötven századosot képről is megismerhetünk. Természetesen ez az a fejezet, amelyet még évek múltán is lehet bővíteni, pontosítani, kiegészíteni (legyen szabad mindjárt egy adalék-

kal nekünk is hozzájárulunk ehhez: a Ferdinánd huszár-ezred olasz származású századosa Luigi Martinengo 1884-ben halt meg Velencében).

A tájékozódást megkönnyítő alapos helynévmutató összeállításáért külön elismerés illeti Bona Gábort.

Az ismertetés végén röviden szólni szeretnénk még a könyv címről: Kossuth Lajos kapitányai. Egy újabb szókapcsolat tehát Kossuth nevével, pedig oly sokkal rendelkezünk már: Kossuth-címer, Kossuth-kalap, Kossuth-nóta, Kossuth-szakáll, s a sor még nem is teljes. Egy, még a múlt században megteremtett kultusz mára már megmászhatatlan tartozékai ezek. Jelentenek egy embert, akinek nevével és tevékenységével koronként azonosították, egybemosták nemcsak a forradalom és szabadságharc másfél esztendejét, de olykor a politikai küzdelmekről hangos reformkort is. Úgy véljük, ez az újabb szókapcsolat - *akaratlanul is* - e kultusz továbbéléséhez nyújthat adalékot. (Hangsúlyozzuk: nem Kossuth szellemi kiválóságát, politikai nagyságát akarjuk megkérdőjelezni, vagy akár kisebbiteni, hanem egy árnyaltabb,

emberibb Kossuth-kép hívei vagyunk, kevesebb misztikummal, több emberi erénnyel és hibával.)

Igaz, e századosok többsége élete végéig vállalta és hangoztatta, hogy ő Kossuth Lajos kapitánya volt, már csak azért is, mert az önkényuralom és a dualizmus éveiben ezzel tiltakozásának, nemzeti érzéseinek is hangot adhatott. De az 1848/49 fordulóján kilépett honvéd századosok - több mint 200 fő szerepel a kötetben egy külön alfejezetben - inkább megpróbálták elfelejteni hajdani honvédtiszti szereplésüket.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, Bona Gábor hosszú évek kitarató kutatómunkájának eredményeként színvonalas - a történészek számára nélkülözhetetlen - könyvet tett az asztalunkra. A Táborno- és törzstisztek ... és a Kossuth Lajos kapitányai eredményeként a honvédsereg századosait és ennél magasabb rangfokozatú tisztjeit már ismerősként üdvözölhetjük a szakmunkák és visszaemlékezések lapjain. Várjuk a folytatást.

Pelyach István